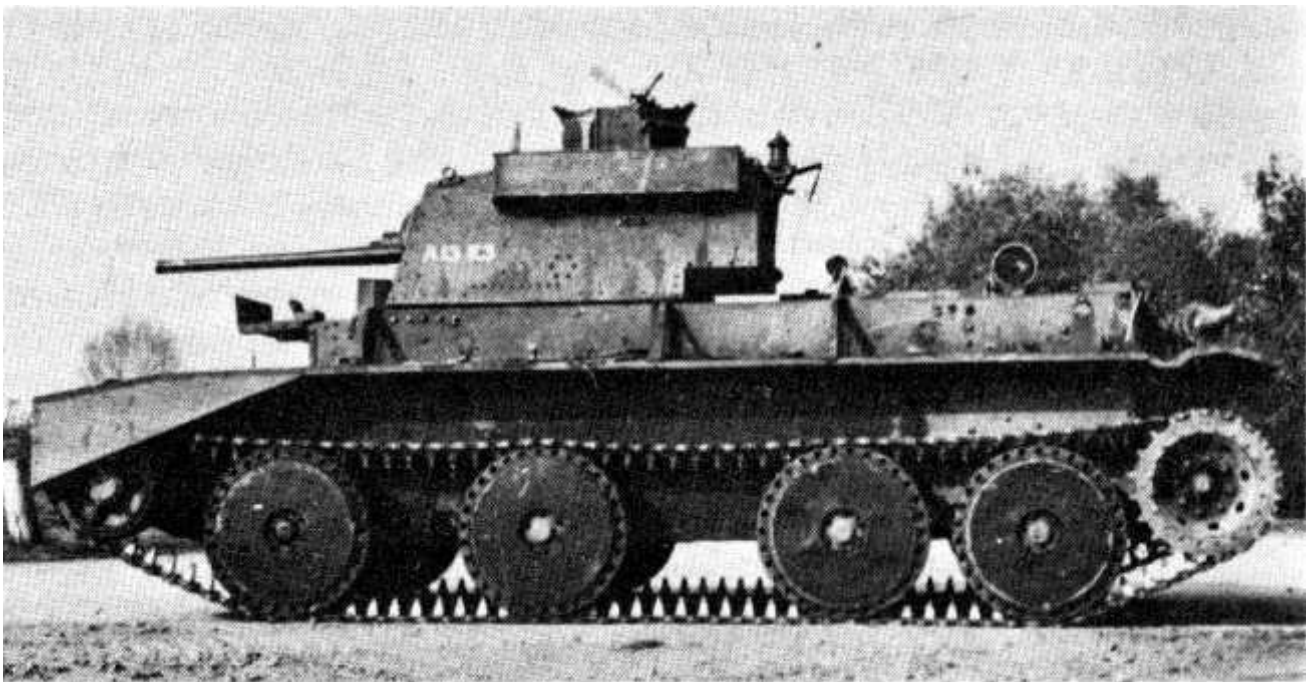

Cruiser Tank Mk.VI Crusader

Velká Británie byla prvním státem, který použil na bojišti tanky jako podporu útočící pěchoty. Počátkem třicátých let 20. století se prosadil názor, že by tanky mohly v rámci mechanizovaných sborů vykonávat samostatnou bojovou činnost. K tomuto účelu byla vytvořena kategorie tanků zvaných křižníkové nebo také stíhací (anglicky Cruiser Tanks). Měla to být rychlá vozidla s dobrými manévrovacími schopnostmi, jejichž pancéřování mělo hrát druhořadou roli. V závislosti na hmotnosti byla dělena na lehká a těžká. Vinou nejrůznějších technických potíží byly však první takovéto tanky zařazovány do jednotek teprve v lednu 1939. Do konce následujícího roku, kdy byla jejich výroba zastavena, byla britská armáda vybavena 125 tanky Cruiser Mk I (A9) a 170 tanky Cruiser Mk II (A10), klasifikovanými jako křižníkové.

Předchůdci Crusaderu

Na podzim roku 1936 se konalo v Sovětském svazu v Bělorusku velké cvičení Rudé armády, na něž byli pozváni západní vojenští atašé. Za britskou armádu se zúčastnili ředitel mechanizace generál A. E. Davidson a jeho zástupce podplukovník G. le Q. Martel. Ukázka možností kolopásových tanků na ně velice zapůsobila, takže dospěli k závěru, že podobná vozidla jsou nezbytná i pro britskou armádu. Jelikož byly předváděné tanky stavěny na základě americké

konstrukce, obrátili se přímo ke zdroji. Výrobce automobilů William Morris zakoupil od amerického konstruktéra Johna Waltera Christieho vzorový exemplář tanku Model 1930 (bez věže) a práva na výrobu. Byl to exemplář postavený pravděpodobně na polskou objednávku a poté nabídnutý americkému ministerstvu zbrojení, který ho však nepřijal. Pro výrobu tohoto tanku byly rozšířeny závody v Birminghamu a vytvořen koncern Nuffield Mechanization and Aero Co.

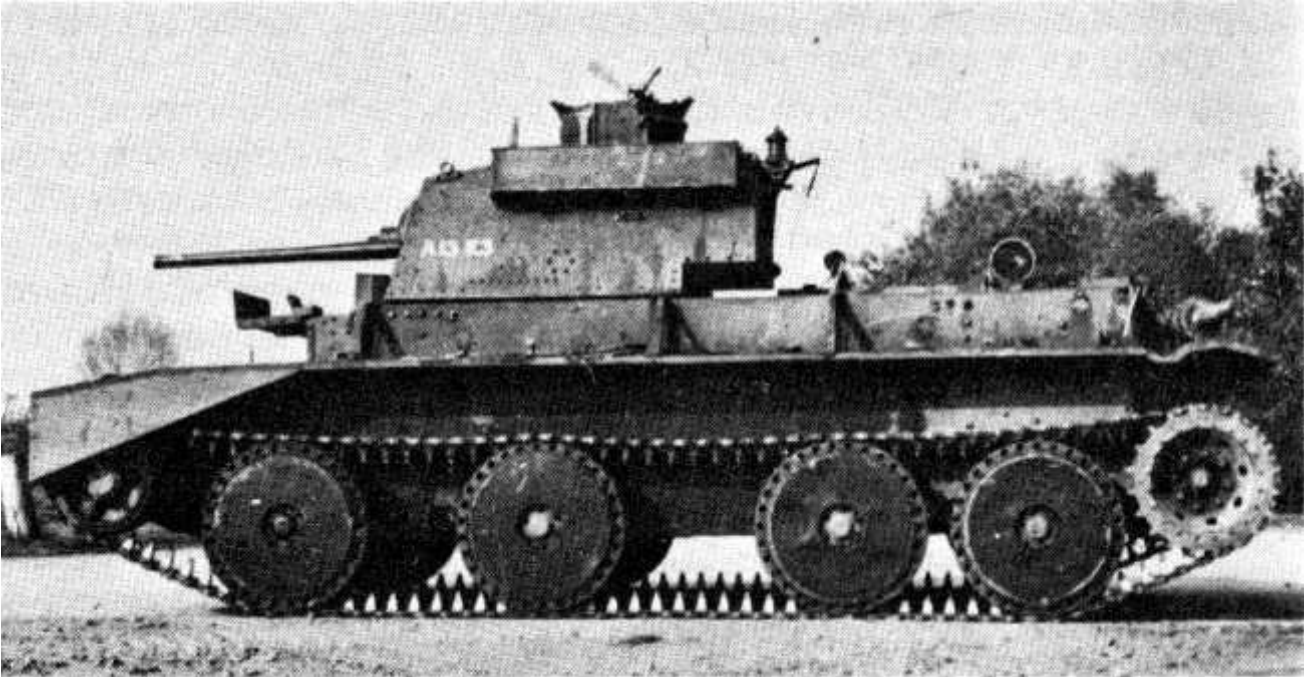
Americký tank byl ovšem brzy od základu přestavěn konstruktéry Bowdenem a Luyksem, původní zůstalo jen zavěšení s přidaným hydraulickým tlumičem otřesů. Byla také odmítnuta možnost jízdy na kolech. Prototypové vozidlo, označené jako Cruiser Mk III (A13), bylo dokončeno v říjnu 1937, a první sériové tanky byly předány v lednu 1939. Do ukončení výroby koncem roku 1940 byly postaveny celkem tři prototypy a 370 sériových tanků ve verzích Cruiser Mk III (A13), Cruiser Mk IV (A13 Mk II) a Cruiser Mk IVA. Byly poháněny motorem Nuffield Liberty o výkonu 253 kW (340 HP) a vyzbrojeny kanonem ráže 40 mm a kulometem ráže 7,7 mm. Maximální tloušťka pancíře činila v závislosti na verzi 21 nebo 30 mm.

Již v době zahájení výroby se objevily nové nápady, týkající se dalšího vývoje křižníkových tanků. V prosinci 1937 se novým náčelníkem Imperiálního štábu stal lord John Gort, který nařídil zesílení čelního pancíře na 30 mm (proto taková tloušťka u Cruiser Mk IVA), a zakrátko pak dokonce na 40 mm. V této souvislosti byly objednány projekty středního tanku A14 a dvou těžkých tanků A15 a A16. V roce 1939 byly postaveny prototypy A14 a A16, které však požadavkům nevyhovovaly. V této situaci byl zahájen vývoj tanku A13 Mk III. Byla to prakticky naprosto nová konstrukce, u níž byl použit pouze podvozek A13. V tanku byl použit nový dvanáctiválcový motor Flat-12 boxer o výkonu 224 kW (300 HP), postavený firmou Menry Meadows Co.

Plochý motor umožnil snížení siluety tanku a sklon plátů pancíře, jenže se objevily závažné problémy s umístěním chladičů. Z důvodu nedostatku místa u motoru, byly umístěny vpředu, vedle řidiče.

Prototyp nového vozidla, označeného jako Cruiser Mk V, byl později nazván Covenant a byl připraven ke zkouškám 21. května 1940. Tento tank byl poměrně rychlý, při hmotnosti 18 tun dosahoval rychlosti 60 km/hod. (sériové exempláře dosahovaly rychlosti 50 km/hod.). Výzbroj byla stejná jako u jeho předchůdců (kanon ráže 40 mm), jen pancíř byl zesílen na 40 mm. Od června 1941 do ledna 1943 bylo v závodech LMSR v Crewe, English Electric Valve Co. ve Staffordu a v Leyland Motors v Kingstonu vyrobeno 1 771 nebo 1 776 tanků ve verzích Mk I, II, III, IIICS a IV. Tyto tanky se však nikdy nedostaly na frontu a byly používány pouze k výcviku. Jejich naprostou nevhodnost pro operační činnost prokázaly testy se čtyřmi tanky, vyslanými do Afriky.

Vznik tanku Crusader

A16E1

Britské ministerstvo války se v roce 1939 snažilo získat nový, těžší křižníkový tank. Měl v blízké budoucnosti nahradit A13 právě zaváděného do výzbroje. Účast na programu vývoje nového tanku byla nabídnuta koncernu Nuffield, který měl volbu mezi dvěma možnostmi: mezi spoluúčastí na projektu A13 Mk III, a vlastní konstrukcí. Rozhodl se pochopitelně pro druhou možnost.

V té době měl již podnik prototyp tanku A16E1, objednaný rok předtím. V zásadě to byl zvětšený A13 s přidaným pátým párem pojezdových kol. Výzbroj, hlavní věž s kanonem a dvě pomocné s kulomety před ní, byla stejná jako u tanku A9. Jako pohon byl plánován motor Liberty, pocházející ještě z období první světové války, který v licenci stavěl koncern Nuffield. Již první zkoušky ukázaly, že je to nevydařená konstrukce a v roce 1940 byla definitivně zamítnuta. Zároveň pokračoval vývoj projektu označeného A15 nebo Cruiser Mk VI. Byl to již druhý projekt se stejným indexem. Když se Ministerstvo války s projektem seznámilo, jen na základě výkresů objednalo koncem června 1939 200 kusů nového tanku. Kontrakt č. T7186 na stavbu prototypu byl uzavřen 27. června 1939. Projekt nového tanku využíval modernizovanou korbu a podvozek A16E1, na němž byla umístěna nová univerzální věž, určená také pro tank Covenant.

Crusader I (Cruiser tank MK VI)

Maketa tanku byla předvedena ve skutečné velikosti v červenci 1939 a prototypové vozidlo č. T3646 s civilní registrací HMC 517 bylo dopraveno do výzkumného centra ve Farnborough 9. dubna 1940. Testy probíhaly až do listopadu. Během nich byl upraven chladicí systém motoru a změněn systém řízení. U sériových tanků měla být zavedena řadicí páka a pneumatický systém Areus v mechanismu řízení. Po testech ve Farnborough se tank dostal do Tankové střelecké školy v Lulworthu a moc nechybělo, aby byl odmítnut.

Ukázalo se totiž, že přední věžička je příliš těsná, palebné a pozorovací pole nedostatečné, a střelci navíc hrozí otrávení explozivními plyny. Přesto byla věžička zachována ve stávající podobě, protože změny v dokumentaci by způsobily oddálení sériové výroby, což bylo rozhodně nežádoucí. V té době již byla podána objednávka na 400 kusů A15 a připraveno zahájení sériové výroby, takže odmítnutí tohoto tanku by mohlo způsobit dalekosáhlé problémy.

Prototypový tank byl ještě narychlo vyzbrojen kulometem Besa (licenční československý těžký kulomet ZB53 vz. 37), umístěném v krytu stanoviště řidiče, který vyčníval nad horní čelní pancéřovou deskou. Toto řešení však nakonec přijato nebylo, což však v konečném důsledku sériovou výrobu nijak neohrozilo.

Zároveň s prototypem byla koncernu Nuffield předána smlouva na 201 tanků, které měly být vyrobeny v Birminghamském závodě této společnosti. Sériová vozidla obdržela název Crusader, čili Křižák. Nakonec bylo v rámci této smlouvy postaveno 199 tanků se dvěma bloky registračních čísel. Z prvního bloku, obsahujícího čísla od T15545 do T15645 (101 kusů), vzešlo nakonec 100 tanků (tank č. T15637 nebyl postaven), přičemž první tank byl vyroben z oceli jako vzorový exemplář. Z druhého bloku, obsahujícího čísla od T16558 do T16657 (100 kusů), vzešlo celkem 90 kusů ve verzi Crusader I a devět kusů ve verzi Crusader II (tank č. T16638 nebyl postaven).

U některých tanků byl také použit držák Lakeman pro protiletadlový kulomet Bren ráže 7,7 mm.

Crusader II (Cruiser tank Mk VIA)

Z vnějšku byla tato verze zpočátku takřka identická s verzí Crusader I. Jediným viditelným rozdílem byla změna reflektorů na horní čelní desce korby z jednoho centrálního a dvou pomocných na dva velké, umístěné u blatníků. Hlavní změny však spočívaly v zesílení čelního pancíře korby z 26 na 32 mm, čela věže ze 39 na 49 mm a stropu a boků věže o 3-4 mm. V roce 1942 se ke všem čelním deskám korby začaly montovat přídavné pancíře o síle 14 mm. První série byly ještě vybaveny věžičkami s kulometem na korbě, u dalších sérií již montovány nebyly; místo věžičky byl instalován poklop a ušetřené místo bylo využíváno k umístění části střeliva. V bojových podmínkách se totiž věžička často stávala pastí pro střelce, když se ocitla hlaveň kanonu nad jejím průlezem. Během času došlo k řadě pokusů, jak tomu zabránit - například tím, že byly odstraněny závěsy poklopu a ten byl upevněn na pružinách. Navíc byl spojen táhlem s oddílem řidiče, který mohl průlez v případě zranění střelce otevřít. Řešením bylo i to, že posádka vyjížděla do boje bez střelce. Nakonec byla většina těchto nevhodných věžiček odstraněna v polních dílnách. Jejich odstraněním byl snížen početní stav posádky z pěti na čtyři muže.

Také Crusader II měl několik výrobců. Firma Nuffield uzavřela samostatnou smlouvu č. T414 na dodávku 100 kusů s registračními čísly od T43652 do T43751. Postavila je všechny, s tím, že tank č. T43652 byl vzápětí přestavěn na verzi Crusader III. Tataž firma uzavřela ve spolupráci se sedmi dalšími společnostmi smlouvu č. T847 na postavení 1 462 tanků s registračními čísly od T43752 do T45213. Bylo jich nakonec postaveno 1 460 kusů, z toho byly tanky s čísly T45512 a T45213 přestavěny na verzi Crusader III (vozidla s čísly T44680 a T44870 nebyla vyrobená).

Následně podepsala tatáž skupina výrobců v srpnu 1941 smlouvu č. T/M5859 na postavení celkem 2 637 tanků s registračními čísly od T123633 do T126269. Podle této smlouvy bylo však vyrobeno pouze 145 kusů tanků verze Crusader II s počátečními čísly objednávky.

K výrobcům Crusaderu II se připojila i firma West Gas, která uzavřela smlouvu č. T412 na postavení 50 kusů těchto tanků, s registračními čísly od T46162 do T46211, a firma Foden smlouvou č. T413 na stejný počet tanků s registračními čísly od T46212 do T46261. Obě smlouvy byly bezezbytku realizovány.

Vozidlo pro přímou podporu (Close Support). Kanon ráže 40 mm, jímž byl vyzbrojen tento tank, mohl střilet pouze protipancéřovými náboji. Kdyby se používala jiná munice, její průraznost by byla velmi slabá. Tuto nevýhodu měl změnit tank pro přímou podporu, u něhož byl kanon nahrazen houfnicí ráže 76,2 mm (Howitzer Mk I). Houfnice střílela náboje vážící 6 kg na vzdálenost 1 500 až 2 000 metrů. Z 384 tanků Crusader I bylo na verzi CS přestavěno jen několik desítek kusů.

Toto vozidlo bylo konstrukčně identické s předcházející verzí, jen bylo postaveno na korbě se silnějším pancířem a vyzbrojeno houfnicí ráže 76,2 mm. Některé z těchto tanků měly ještě přední věžičku s kulometem. U vozidel bez věžičky bylo volné místo využito ke zvýšení zásoby střeliva do houfnice ze 64 na 130 nábojů. Z 1 821 tanků Crusader II jich bylo ve verzi CS vyrobeno jen asi 180 kusů.

Crusader III

Když se Crusadery objevily na africké frontě, dokázal jejich 40mm kanon prorazit pancíř kteréhokoli nepřátelského tanku. Vzhledem k balistickým charakteristikám, dostřelu a možnosti proražení pancíře se vyrovnal německému kanonu ráže 50 mm ve verzi s kratší hlavní.

Nepřítel ovšem nespal na vavřínech a posílal na frontu vozidla se stále silnějším pancířem a lepší výzbrojí. Již na podzim 1941 bylo zřejmé, že Crusader bude nutno vyzbrojit kanonem větší ráže. A tak ještě koncem téhož roku vznikl ve firmě Nuffield prototyp nové věže s kanonem ráže 57 mm a základnou o větším průměru. Průměr otočného ložiska zůstal stejný, což značně usnadňovalo výrobu nové verze. Byla prodloužena dopředu a čelní deska o síle 50 mm byla postavena svisle. V nové lafetě s pancéřovým krytem byl za čelní deskou po levé straně umístěn kulomet Besa spřažený s kanonem. Byla také změněna konstrukce poklopu chránícího průlez do věže. Starý jednoduchý, posunovaný dozadu, byl nahrazen dvoudílným, otevíraným do stran, pro posádku mnohem výhodnějším. Poklop starého typu měl totiž tendenci posunovat se samočinně dopředu, což mělo často za následek zranění velitelů, kteří potřebovali z tanku pozorovat okolí. Počet pozorovacích periskopů byl zvýšen na tři a nad závěrem kanonu byl umístěn velký ventilátor.

Věž, i když o něco větší, byla tak těsná, že musel být snížen počet členů posádky. Byl to však krok zpět, protože veliteli tanku přibýlo mnohem více činností, které rozptylovaly jeho pozornost - vykonával totiž navíc funkci nabíječe a mířiče a mnohdy ještě obsluhoval radiostanici.

Postupná vylepšení a mnohé zdánlivě drobné a nepodstatné změny v konstrukci Crusaderu časem velice příznivě ovlivnily kvalitu tohoto tanku. Trvalo to však příliš dlouho a již to pak nedokázalo napravit jeho ne zrovna nejlepší pověst.

Velkou předností Crusaderu byl jistou dobu bezesporu kanon ráže 57 mm. V dřívějších verzích byla instalována jeho verze Mk III o hmotnosti 348 kg, s hlavní délkou 52,1 kalibru, na konci vybavená protizávažím. Kanon střílel protitankovou municí o hmotnosti 2,85-3,3 1 kg a úst'ové rychlosti 787-900 m/s, která dokázala na vzdálenost 1 000 m prorazit pancíř o síle 75 mm. Byly také používány tříštivě trhavé granáty HE Mk X s úst'ovou rychlostí 823 m/s a dostřelem 8 100-12 300 m. Rozsah pohybu hlavně ve svislici činil od -12,5 ° do +20 °.

Posádky tanků ranějších verzí se potýkaly s četnými mechanickými závadami. Vozidla stavěná k použití v Evropě byla totiž v Africe nasazena do boje ve zcela jiných klimatických podmínkách. Přes výměnu vzduchového filtru se do motoru stále dostával prach a písek, čímž docházelo k rychlému opotřebení válců. Samotný motor, který pamatoval první světovou válku, měl podstatnou slabinu - jeho konstrukce umožňovala časté vytékání oleje. Prach se dostával i do špatně chráněného chladicího systému a urychloval opotřebení vodní pumpy, přičemž její výměna vyžadovala z důvodu neracionálního rozvržení vnitřku vozidla několik hodin namáhavé práce.

I když byly první Crusadery expedovány do Afriky již v dubnu 1941, začala armáda s výrobcí spolupracovat na zvýšení jejich kvality teprve v březnu následujícího roku. Do té doby bylo daleko více tanků vyřazeno z boje z technických příčin než v důsledku přímých válečných střetů. První vlašťovkou ohlašující zlepšení situace byl tým inženýrů z koncernu Nuffield, který v březnu 1942 přiletěl dvěma letadly do Alexandrie a přivezl s sebou velkou zásobu vylepšených náhradních dílů do nejporuchovějších systémů. Zkušební inženýři tehdy v Alexandrii opravili a upravili šest tanků, které se pak staly

vzorem pro provedení změn u všech dalších Crusaderů britské 8. armády.

V rámci již zmíněné smlouvy T/M 5859 postavila firma Nuffield ve spolupráci se sedmi dalšími podniky 823 tanků verze Crusader III, 96 kusů verze Crusader OP, 429 kusů verze Crusader AA a 381 kusů verze Crusader GT. Tatáž skupina firem vyrobila pak ještě na základě objednávky na 1 000 tanků s registračními čísly od T26270 do T27269 958 tanků (podle smlouvy č. T/M5179, ze srpna 1942) 421 tanků Crusader III, 259 tanků Crusader OP, 69 tanků Crusader AA a 209 tanků Crusader Gun Tractor.

Z celkem 5 701 objednaných tanků bylo ve výrobě realizováno pouze 4 940 kusů.

Další verze tanku

Tank typu Crusader III CS pro přímou podporu, vyzbrojený houfnicí ráže 95 mm, se dočkal výroby jen několika zkušebních exemplářů. Sériově produkován nebyl.

Crusader Command byl tankem pro velitele tankových jednotek a jejich částí. Byly v něm instalovány dvě radiostanice No 19, přídavný agregát na výrobu proudu a tři antény. Skutečný kanon u něj nahrazovala dřevěná atrapa hlavně. Na tuto verzi byly upravovány zejména tanky Crusader II.

Crusader Observation Post (OP), tzv. pozorovací tank, vozidlo určené pro děl střelecké pluky v tankových divizích jako pohyblivá obrněná pozorovatelná. Každá baterie měla dvě taková vozidla bez kanonu, se dvěma radiostanicemi No 19 a jednou No 18. V ostatních plucích lehkého, středního a sborového dělostřelectva měly baterie po jednom takovém tanku.

Crusader ARV

Svéráznými verzemi Crusaderu byly vyprošťovací tank Crusader Armoured Recovery Vehicle (ARV), vyrobený jen v prototypové verzi a po zkouškách odmítnutý, a Crusader Anti Mine Roller Attachment (AMRA), jediný ze sériových tanků zkušebně vybavený terčovým odminovacím vlekem.

V několika exemplářích byl postaven Crusader Dozer, vyvinutý ve firmě MG Cars v Abingdonu, tank bez věže, vybavený velkou radlicí zvedanou přes motor vozidla.

V rámci zkoušek nového tankového motoru byly postaveny též dva prototypy tanků Crusader s motorem Meteor ; vznikly jednoduše, namontováním těchto motorů do Crusaderů s registračními čísly T15469 a T45076.

Plovoucí Crusader byl vlastně přestavěný Crusader I s registračním číslem T15834. Byl vybaven dvěma velkými pontony připevněnými k bokům korby, které tanku umožňovaly plout po vodní hladině. Jeho pohyb ve vodě zajišťovaly šrouby roztáčené pohonnými koly. Stroj určený k výsadečným operacím prošel sice testy, v praxi však použit nebyl.

Crusader SPG

Další zajímavou verzí Crusaderu byl Crusader Self Propelled Gun (SPG), prototyp samohybné houfnice/kanonu ráže 139,7 mm, postavený po válce na podvozku Crusaderu s hlavní mříčí dozadu. V roce 1942 vznikl též nerealizovaný projekt samohybného protitankového děla vyzbrojeného kanonem ráže 76,2 mm.

Na počátku roku 1942 počítala britská vláda se zahájením výroby Crusaderu v USA. V této souvislosti tam byl vyslán jeden Crusader III ze zkušební série. Byl dopraven na polygon v Aberdeenu a v dubnu do společnosti Westinghouse Company. Obdržel tam modifikovanou lafetu a mechanismus zvedání hlavně s prototypovým gyroskopickým stabilizátorem. Během zkoušek dokázal takto upravený Crusader střílet za jízdy v terénu i při rychlosti 26 km/hod, zatímco podobně vybavený Sherman nepřekročil při střelbě rychlost 12 km/hod.

Carro Armato Celere Sahariano

Po analýze ukořistěných Crusaderů vyvinuli italští konstruktéři vlastní podobný tank, Carro Armato Celere Sahariano. Jeho prototyp byl postaven v roce 1943, těsně před kapitulací Itálie. Vozidlo mělo hmotnost 18 t, vybaveno bylo motorem o výkonu 357 kW (480 HP) a dokázalo vyvinout rychlost až 65 km/hod.

Samohybná protiletadlová děla

Crusader III AA Mk III

Stavba samohybného protiletadlového děla na pásovém podvozku, které by mohlo zajistit ochranu tankovým jednotkám, byla plánována již od září 1941. Toto dělo mělo být vyzbrojeno 40mm automatickým kanonem Bofors, postaveným na podvozku Crusaderu. Vývoj a postavení prototypu zabralo záводу Morris Motors mnoho času, takže první exemplář byl předán k testům teprve v březnu 1943.

Ke stavbě tohoto exempláře, označeného jako Crusader III AA Mk I, byl použit podvozek tanku T44381.

Jelikož však tento prototyp neuspěl v trakčních zkouškách, byl v červenci 1943 postaven nový, na podvozku tanku T124559. Byla v něm použita společná páka pro hydraulický mechanismus otáčení věže a zvedání kanonu a udržení tlaku v instalaci u něj zajišťoval pomocný motocyklový motor Enfield o obsahu 250 cm³. Věž s kanonem byla dvoumístná, velitel byl zároveň zaměřovačem a nabíječ radistou. Třetím členem posádky byl řidič. Konstrukce vozidla ovšem nepatřila k nejzdařilejším, kanon byl nedostatečně účinný proti nízko letícím cílům a nerovný terén znesnadňoval střelbu.

Z počátku bylo objednáno 215 tanků této verze, nakonec jich však bylo postaveno necelých sto, s registračními čísly v rozmezí T124613-T124746. Přestože se v názvu typu vyskytuje III, což budí dojem, že k jejich stavbě byly použity tanky Crusader III, považované již tehdy za zastaralé, ve skutečnosti byly použity podvozky verze Crusader II.

Výše zmiňovaný protiletadlový tank byl určen pro protiletadlové dělostřelecké pluky (Royal Artillery). O podobnou, ale modernější zbraň měla však pochopitelně zájem i tanková vojska. Mělo to být vozidlo vyzbrojeno malorážními rychlopalnými kanony, účinné jak proti nízko letícím letadlům, tak proti pozemním cílům.

Nejvhodnější pro tento účel se zdál být švýcarský kanon Oerlikon ráže 20 mm, vyráběný ve Velké Británii v licenci. Toto vozidlo mělo být rovněž postaveno s využitím podvozku Crusaderu. V té době přecházela britská armáda na větší, lépe vyzbrojené a pancéřované tanky. Ve skladech ještě zůstávalo hodně Crusaderů, považovaných již za zastaralé, takže využití jejich podvozků bylo ekonomicky výhodné.

Vývoj prototypu byl opět svěřen firmě Morris Motors, která svůj úkol splnila v červnu 1943. Na vozidlo, označené jako Crusader III AA Mk II, byla umístěna nízká věž ze svařovaných válcovaných pancéřových desek, vyzbrojená dvěma spřaženými děly Oerlikon. Pancíř třímístné věže měl tloušťku 25 mm vpředu a 13 mm z boku a zezadu. Věž byla stavěna ve dvou obměnách. V první verzi zajišťovalo její rychlé otáčení a pohyb hlavně hydraulické zařízení poháněné motorem vozidla, vyvinuté ve firmě Power Mountings Ltd. Větší rychlost otáčení věže však vyvolávala příliš silnou setrvačnost, což značně znesnadňovalo míření a neblaze ovlivňovalo přesnost střelby. Takže další verze si vynutila obměnu.

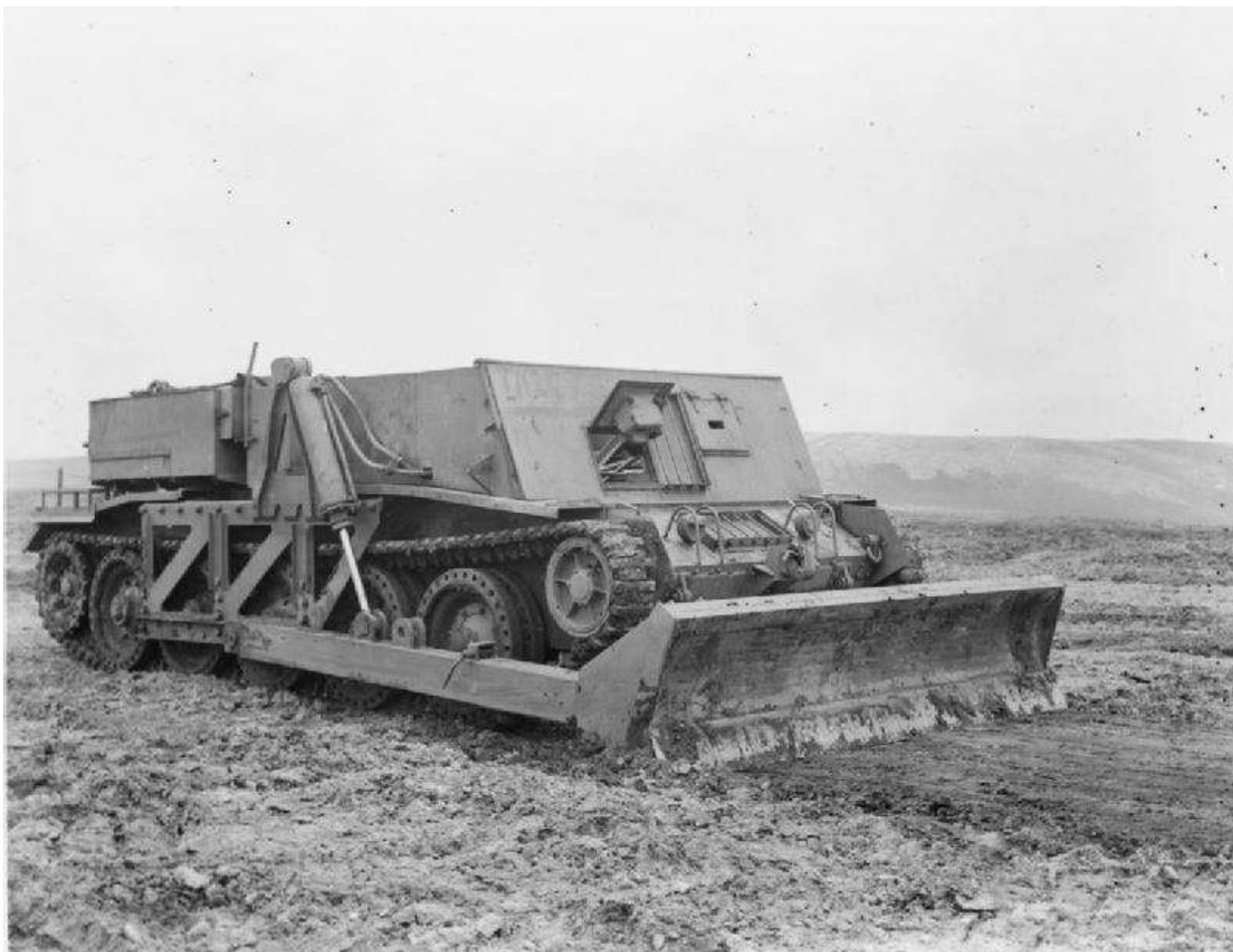
Do kanonů byla používána tříštivá, zápalná a protitanková munice. Kadence činila až 450 výstřelů za minutu a střela dosahovala ústové rychlosti 830 m/s. Vodorovný dostřel činil až 7 200 m, výškový až 3 000 m. Palebný úhel činil vodorovně 360 ° a výškově od -50 ° do +85 °. Zásoba střeliva se skládala z deseti bubnových zásobníků, každý z nich obsahoval 60 nábojů. Celkem byl postaveno 292 takovýchto děl s využitím podvozků tanků Crusader II a Crusader III.

Vznikla také modernizovaná verze tohoto děla, označená jako Crusader III AA Mk III, u níž byl zvětšen vstupní otvor do věže a radiostanice přemístěna do korby vedle řidiče. Výzbroj byla posílena o kulomet Vickers K ráže 7,7 mm, spřažený s děly, který mohl sloužit jak k obraně vozidla, tak ke střelbě na cíl. Byly rovněž zvětšeny kontejnery umístěné na blatnících. Nejdříve bylo vyrobeno 110 kusů těchto tanků, s registračními čísly T123896-T123912, T124268-T124312 a T127072-T127119, a později ještě 99 kusů. Na tuto verzi byla přestavěna i některá dříve vyrobená děla.

Protiletadlové Crusadery byly vyráběny s tím, že budou používány na kontinentu při plánované invazi. Po 6. červnu 1944 však nechala drtivá nadvláda Spojenců ve vzduchu vyniknout jiným protiletadlovým zbráním, takže děla protiletadlových Crusaderů byla využívána spíše k ostřelování pozemních cílů.

Obrněný pásový dělostřelecký tahač Crusader GT (Gun Tractor)

Stavba tohoto vozidla byla vynucena nedostatečnou silou tahačů pro protitankové dělo ráže 76,2 mm, které vážilo takřka tři tuny. Kolové nebo polopásové tahače, které měla britská armáda k dispozici, byly příliš slabé. Takže když byla v říjnu 1943 zrušena výroba Crusadera, který rychle zastaral, a na výrobních linkách zůstalo ještě mnoho nedokončených strojů (a další ležely ve skladech), objevila se vítaná možnost jejich nového využití.

Zkoušky s tažením děla na nových tahačích za tanky dopadly skvěle, takže bylo okamžitě objednáno 600 takových tahačů. Přestavba byla svěřena firmě Ruston and Hornsby Ltd., která do dubna 1945 přestavěla na tahače 590 vozidel. Sériově vyráběný tahač měl oproti původní konstrukci namísto bojového oddílu zvýšený oddíl posádky (pro dva tankisty a šest dělostřelců), krytý pláty o tloušťce 14 mm. Na zadní části tahače byla převážena část střeliva a náhradní kola k tanku. U tažného oka se nacházela koncovka pneumatického vedení k brzdám děla a muničnímu vozíku.

Crusader v boji

Crusader byl použit pouze na jediném jevišti válečných událostí, a to pro bojová vozidla nepříliš příznivém - v Africe. První transport 82 Crusaderů dorazil do Alexandrie 12. května 1941 v konvoji, vezoucím 238 tanků, které měly zachránit nepříznivé postavení britské 8. armády. Přivezené Crusadery však sotva stačily na vybavení 6. královského tankového pluku (RTR) 7. tankové brigády, která používala pro nedostatek vlastní výzbroje ukořistěné italské tanky.

Nové tanky se měly zúčastnit operace „Battleaxe“, vedené generálem Archibaldem Wavellem, jejímž cílem bylo uvolnění britských sil obklíčených v Tobruku. Nutnost přípravy tanku na námořní transport a přecvičení posádek oddálily zahájení operace na 15. červen 1941. Když první hodiny po útoku na průsmyk Halfaya a oblast As-Sallum a Fort Capuzzo nepřinesly žádoucí výsledek, bylo odpoledne do boje nasazeno 51 Crusaderů 6. RTR, s nadějí, že pomohou nachýlit misku vah vítězství na britskou stranu. U Hafid Ridge však Němci připravili past a pluk přišel rázem o 11 tanků, které shořely, a 6 jich bylo vážně poškozeno (hlavně z praporu B). Mnohé tanky navíc postihly nejrůznější poruchy, takže následujícího rána mohl pluk počítat pouze s 18 bojeschopnými vozidly. Po dalším útoku jich ovšem zůstalo už jen 9, a to ještě poškozených. První bojové vystoupení Crusaderů tedy nebylo nijak slavné. Celkem tu přišli Britové v létě 1941 o 91 tanků.

Další operace s účastí Crusaderů proběhla až v listopadu 1941. Jelikož v polovině roku začala jejich výroba stoupat (v srpnu dosáhla 65 kusů měsíčně), bylo možno vytvořit a vycvičit nové jednotky. Celkem 164 tanky typu Crusader byly vybaveny tři pluky 22. tankové brigády, která byla do Egypta dopravena 4. října 1941. V dalším konvoji dorazilo pak ještě 124 tanků. Do první linie jich bylo nasazeno 210. Avšak přesto, že byl britský útok 18. listopadu 1941 pro německé Afrika Korps naprosto překvapivý, k definitivnímu prolomení fronty nedošlo. Jednotky vybavené Crusadery utrpěly těžké ztráty, bohužel často z technických příčin. U jednotlivých pluků zůstalo po bojích jen několik tanků (například u 6. RTR v dobrém stavu pouze 4, z toho tři po opravě). Celkově se počet provozuschopných Crusaderů ve 22. tankové brigádě scvrkl na konci roku 1941 na 34.

V porovnání s nepřátelskými tanky to ovšem zdaleka nebylo bezcenné vozidlo. Německé lehké tanky měly slabší pancéřování i výzbroj, a také italské, přestože vyzbrojené podobně jako Crusadery, měly proti jejich 40mm kanonu příliš tenký pancíř. To platilo i pro první verze německých středních tanků. Tenký pancíř měly však bohužel i tanky britské. I s nimi si kanony nepřátelských vozidel dokázaly bez větších potíží poradit. Crusadery měly však tu nespornou výhodu, že byly v prašném africkém terénu dost rychlé a měly větší dojezd. Němci však tyto jeho přednosti kompenzovali lepší taktikou a často i vyšší úrovní výcviku.

Již od jara 1942 byla vyráběna modernější verze britského tanku - Crusader III. Letních tankových bitev, jako byla například neúspěšná, porážkou zakončená bitva u Al Ghazaly, se však nezúčastnil. Základem bojové síly 8. armády zůstaly v létě 1942 stále rané verze Crusaderů, které zaznamenávaly řadu těžkých ztrát.

Crusader III se na africké frontě objevil teprve na podzim 1942, během příprav na operace „Lightfoot“ a „Supercharge“, které později vešly do dějin světového válečnictví jako bitva u El-Alamejnu. Na počátku této bitvy, 23. října 1942, měly britské jednotky k dispozici 295 Crusaderů, z toho pouze 78 kusů nejnovější verze. Nutno však poznamenat, že v té době již Britové mohutně vyzbrojovali novými americkými tanky a Crusadery s kanony ráže 57 mm již v Africe hrály jen vedlejší roli. A to i přesto, že jejich výzbroj Britům umožňovala ničit i novější verze německých středních tanků. Po vítězství u El-Alamejnu dorazil do Afriky konvoj s větší počtem tanků Crusader III.

Byla jimi v úplnosti vyzbrojena například 6. tanková divize, která během bojů v Tunisku narazila na německý 501. prapor vyzbrojený tanky Tiger, které byly Crusaderu protivníkem mnohem vyšší váhové kategorie. Přesto byly do Tuniska Crusadery III dodávány ve velkém až do ukončení zdejších bojových aktivit; část z nich ani nestačila získat pouštní kamufláž.

Po ukončení bojů v Africe, jichž se celkem zúčastnilo asi 1 200 Crusaderů různých verzí, byla většina z nich uložena ve skladech.

Crusader v jiných armádách

Málo známým uživatelem Crusaderů byly i elitní jednotky Deutsches Afrika Korps. Němečtí technici mnohé z těchto britských tanků, opuštěných u Hafid Ridge i během pozdějších akcí, zprovoznili a od února 1942 je Němci používali proti původním majitelům. S označením Kreuzer Panzerkampfwagen Mk.VI 746(e) vytvořily Crusadery celou četvrtinu v rotě ukořistěných tanků Beutepanzer Kompanie Panzerarmee Afrika. Jednotlivé Crusadery používali Němci též v 5. tankovém pluku a 605. protitankovém praporu.

Na straně spojenců obdržel 15 Crusaderů průzkumný pluk australského jezdecktva 9. tankové divize - v srpnu 1941 byl Crusader I s registračním číslem T15630 odeslán do Melbourne v Austrálii, kde se zvažovala možnost zahájení výroby (tento tank se dochoval dodnes). Jednotlivé tanky se dostaly i do novozélandské 2. tankové divize a během bojů v Tunisku bylo několik Crusaderů předáno rovněž jednotkám Svobodných Francouzů. Několik exemplářů používali při výcviku také vojáci v kanadských jednotkách.

Z fronty stažené Crusadery byly nabídnuty i Rudé armádě, když se však Sověti seznámili blíže se zaslanou dokumentací, přestali mít o tento tank zájem.

Nepochybně největším zahraničním uživatelem tanků Crusader všech verzí byla polská zahraniční armáda ve Velké Británii, přesněji její I. armádní sbor, konkrétně 1st polish armoured division (1. obrněná divize) generála Maczka. První Crusadery se v ní objevily v září 1942 a během války sloužilo v polských ozbrojených silách na 350 Crusaderů všech typů, tak že se staly nejpočetnějším tankem britské provenience zastoupeným v polských jednotkách. Byl tu však používán výhradně k výcvikovým účelům a nikdy nebyl nasazen do boje. V červenci 1944 byla 1. obrněná divize přepravena v rámci druhého sledu do Normandie, to však již žádný Crusader neměla. Všechny je vrátila do skladů a byla kompletně přezbrojena tanky Cromwell a Sherman. Do Francie si s sebou vzala pouze 30 kusů verze Crusader III AA Mk.III, které nasadila do protiletadlových čet tankových pluků.

Další polskou jednotkou, v níž sloužily Crusadery až do jara 1945, byla 16. samostatná obrněná brigáda zformovaná v listopadu 1944; ta se však již nedostala na frontu. V polské armádě nejdéle, až do roku 1946, používal Crusadery ve výzbroji polský školní pluk ve Školicím tankovém centru v Catterick Camp.

Crusadery byla za druhé světové války vybavena i československá tanková jednotka vytvořená ve Velké Británii. Vznikla spojením 1. čs. samostatné brigády, pěší jednotky pověřené obranou britského pobřeží a 200. čs. lehkého protiletadlového pluku (původně slavného čs. pěšího praporu 11 - Východního), který připlul na britské ostrovy ze severní Afriky.

Formování československé tankové jednotky, nazvané Czechoslovak Independent Armoured Brigade Group (Československá samostatná obrněná brigáda), bylo zahájeno 1. září 1943 u Northamptonu. Skládala se ze dvou tankových praporů a jednoho pěšího praporu. Jejím velitelem se stal generál Alois Liška. Přezbrojování brigády z pěší na obrněnou probíhalo postupně. Výcvik se odehrával hlavně na tancích Crusader III, ale také na několika Crusaderech II a II CS.

V době výcviku, mezi dubnem a červencem 1944, měla čs. obrněná brigáda ve stavu nejvýše 9 tanků Crusader III AA Mk.II. Podle předpisů War Office měl každý ze dvou tankových praporů Československé samostatné obrněné brigády dostat 6 těchto AA tanků. Měly být zařazeny do protiletadlové čety praporeního velitelství a rovnoměrně rozděleny mezi oba tankové prapory. Vybavení zmíněných jednotek těmito vozidly však nikdy nedosáhlo předepsaných tabulkových počtů. Tankový prapor 1 obdržel čtyři tanky Crusadry AA, tankový prapor 2 rovněž čtyři a brigádní štábní rota jeden. K 5. červnu 1944 měla brigáda podle válečného deníku ve stavu jen 8 protiletadlových Crusadrů III AA Mk.II.

Do Evropy se však tanky Crusader s Československou samostatnou obrněnou brigádou nedostaly. Po ukončení výcviku je brigáda v Bridlingtonu odevzdala a ve vozovém parku Swanwick byla před naloděním vybavena zcela novými tanky Cromwell.

Naloděna byla ve dnech 30. srpna až 1. září 1944 a v rámci posilování britské osvobozovací armády byla vyslána do Normandie.

Zdroj:
Amercom SA
internet